

múltba tűnése fejeződik ki azáltal, hogy nyelve holt nyelvvé válik (mint például a latin), ugyanakkor a kulturális emlékezet révén az állandóan módosuló öröklétbe emelkedik.

Alois Woldan monográfiája egyike a lengyel–osztrák irodalmi kapcsolatokat a legteljesebben, a legpontosabban, filológiai akribiával bemutató műveknek. Így nem túlzás, ha úgy körvonalazom jelentőségét: a választott téma egyik alapműve, amelynek minden szlavisztikai kézikönyvtárban és minden „Osztrák Könyvtár”ban helye van. Ám mindazok, akik a köznapi tárgyak és jelenségek jelképpé válásának útját kísérlik meg elemezni, hasznos példatárat találnak Woldan könyvében. Végezetül: akik a XX. századi narrációs stratégiák változatai után érdeklődnek, nem kevesebb tanulsággal vehetik kezükbe ezt a kötetet, mivel a tér és idő regényi kezelésének kitűnő értelmezéseire bukkanhatnak.

Fried István

Udvari István, Ruszin (kárpatukrán) hivatalos írásbeliség a XVIII. századi Magyarországon. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995. VI + 168 + 10 [számotlatlan = illusztrációk] l.

Udvari István, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszékének vezetője és professzora a hazai rutenisztika (ukrán és – főleg – ruszin filológia) legtermékenyebb művelője: e témakörben megjelent több száz különböző műfajú publikációját külön kötetben megjelent életmű-bibliográfiája (V. Lukács Ilona szerk., Szlavisztikai bibliográfia Udvari István munkássága alapján. Nyíregyháza, 1995.) sorolja fel. Jelen ismertetésünk tárgyát ugyan a címben jelzett legújabb Udvari-mű képezi, de azért meg kell jegyeznünk, hogy ez a könyv a szerzőnek korábban megjelent művelődéstörténeti tanulmányaival (Udvari István, Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Nyíregyháza, 1992. = Vasvári Pál Társaság Füzetei, 9.) együtt értékelhető igazán. Az alábbiakban ismertetendő munkája a XVIII. századi hazai ruszin írásbeliség nyelvészeti leírását nyújtja.

Az „Előszó”-ban (1–6. l.) a szerző megismertet bennünket a *ruszin* népnév eredetével és magyarországi megfelelőivel. E rendkívül tanulságos fejtegetések mellett hiányoljuk annak megállapítását, hogy 1.) a normann (óskandináv) eredetű *Rus'* 'a keleti szlávok országa; a keleti szlávok összessége' főnévből az *-in* szingulatív képzővel alkotott *rusin* 'keleti szláv' eredetileg bármely keleti szláv nyelvű (és ortodox vallású) népcsoportra vonatkozhatott; 2.) miután a Kijev Rus' legerősebb utódállama, a Moszkvai Nagyfejedelemség a *Rus'* fogalmát a maga számára kisajátította (*rusin* immár '[nagy]orosz; moszkovita'; *russkij* '[nagy]orosz'), ráadásul e fejedelemség (majd jogutódja, az Orosz Birodalom) a Lengyel–Litván Állam keleti szláv lakosságú területeinek fokozatos bekebelezése (XVIII. sz. vége) után magát az egykori *Rus'* (immár az erőszak jogán) egyedüli örökösének tartva minden más, magát *rusinnak* nevező népcsoportot (fehéroroszkok, kisoroszkok) most már '[nagy]orosznak' tekintve az 1905. évi orosz forradalomig az összes nemzetiségi jogtól megfosztott. 3.) E jogfosztottság alól üdítő kivételnek számítanak a Habsburg Birodalom (1867-től: Osztrák-Magyar Monarchia) fennhatósága alá került magukat *rusinnak* nevező

– Moszkvából ráaggatott nevükkel *ukránnak* hívott – néprészek. Világosan meg kell mondanunk, hogy az *ukrán* (= kisorosz) és a *fehérorosz* népnévnek moszkvai eredetűek annak ellenére, hogy tudjuk, e népek ezeket az elnevezéseket önelnevezésként később maguk is elfogadták.

Tudjuk, hogy Udvari István nem szláv őstörténeti kutatásokkal, hanem a hazai (= történelmi Magyarország) *rusinok* kancelláriai írásbeliségével foglalkozik, mégsem árt talán felhívni a figyelmet arra (és ez Udvari István kutatásainak a jelentőségét is növeli), hogy az utóbbi két évtized legnagyobb hatású szláv nyelvészeti felfedezései éppen a keleti szláv világ perifériáihoz fűződnek. Úgy tűnik, hogy Jurij Ševelov, Andrej Zaliznjak, Georgij Chaburgaev, V. Dybo munkái nyomán végleg búcsút inthetünk annak az A. Šachmatov által hirdetett és a tankönyvekben máig képviselt nézetnek, hogy a három keleti szláv nyelv (az orosz, az ukrán és a fehérorosz) egy valamiféle köztes alapnyelvből („orosz”, „ősorosz”, „összkeletiszláv”) alakult volna ki. Törleendő tehát Udvari Istvánnak (és – önkritikusan bevállva – e sorok írójának) minden, az óoroszra mint feltételezett ősszkeletiszlávra vonatkozó hivatkozásai.

Más a helyzet persze az irodalmi („standard”) nyelvekkel. A keleti szláv „standard” – mint ismeretes – kezdetben déli szláv (óbolgár, ószláv, ógyházi szláv, egyházi szláv) volt. A kereszténység bizánci rítusú változatának felvétele (988) olyan tájékozódási pont számunkra, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a mi *rusinjaink* (akik eredetileg ortodoxok voltak) csak ez után a dátum után, vagyis legalább száz évvel a magyar honfoglalás után jelenhettek meg a történelmi Magyarország térképén, másrészt érthetővé teszi, hogy a *Rus'*, *Rusin*, *rus'skyj* elsősorban felekezeti (ortodox, később görög katolikus) hovatartozást jelölt (így lettek *rusinok* az amúgy kelet-szlovák dialektust beszélő bácskai ruszinok).

A ruszinokat e szempontból talán olyan ukránokként lehetne meghatározni, akik hosszú időre kimaradtak az ukrán történelemből (a nyelvjárástörténetet és az irodalmi [„standard”] nyelv történetét is ideértve). A kárpátaljai ruszinok csak 1945 óta lettek – nem minden erőszak nélkül – ukránok.

Udvari István munkájának gerincét a XVIII. századi források elemzése képezi. Ez a mű legfontosabb és – véleményem szerint – legidőtállóbb része. A szerző egyrészt felsorolja és jellemzi forrásait (7–22. l.), kitér a XVIII. századi ruszin folyóírás problémáira (hiszen anyagának zömét levéltári kutatásokra épülő, általa föltárt iratok képezik, 23–29. l.), másrészt a feltárt dokumentumok nyelvi elemzését adja (30–90. l.). E korlátolt érvényességű – hiszen csak a görög katolikus ruszinok körében használatos – „standard” épült egyrészt a hagyományos egyházi szlávra, másrészt a galíciai (erősen polonizált) óukrán kancelláriai nyelvre, de nem idegenkedett a helyi (nyelvjárási) elemektől sem mindaddig, míg az (oroszosan) „művelt” szerzők végleg el nem billentették a (nagy)orosz felé. Itt tér vissza a hajdani *Rus'* (hamis) tudata, s kezdik magukat „orosz”-nak képzelni a ruszin értelmiségiek. A nyelvi anyag – a kárpátaljai nyelvjárások – persze ellenáll mind egy orosz, mind egy (galíciai) ukrán „standard” elfogadásának, ugyanakkor a „ruszin” nyelv normalizálására irányuló törekvések egyelőre a szlavisták számára csemegének számító kuriózumok maradnak. A jelenlegi kárpátaljai nyelvi helyzet – pontosabban „nyelvtelenség” – a XVIII. századi állapotok egyenes következménye.

Mindezek a gondolatok Udvari István könyve kapcsán teljes mértékben szubjektív módon merülnek fel bennünk, maga a könyv a maga tárgyilagosságával, precíz levéltári forrásjegyzékével (91–103. l.), rendkívül értékes bibliográfiájával (104–131. l.), orosz

(132–150. l.) és német (151–168. l.) nyelvű részletes rezümáljával semmiképpen nem sugallja az általunk levont – talán túlzottan pesszimista – következtetéseket. Elvben természetesen egyetértünk a szerzőnek az „Előszóban” (4. l.) kiemelt mondatával: „*Hogy a jövőben hogyan nevezzük meg a szomszédos kárpátaljai és szlovákiai ruszinokat, attól függ majd, hogy ők hogyan határozzák meg önmagukat.*” Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal is, hogy egy nép (nemzet, populáció nem kollektíve, hanem a maga nevében (a maga helyett) értelmisége (korábban papjai, tanítói, költői, ma inkább talán újságírói és médiastárjai) révén határozza meg önmagát. Félő, hogy az orosz-ukrán nyelvi és kulturális versengés a „ruszin” tudatú helyi lakosságot e két alternatíva valamelyikének elfogadására fogja késztetni és a „ruszin” mozgalom elenyészik.

Zoltán András

Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte Band 1 1993  
(A Keletnémet Kultúra és Történelmi Intézetének évkönyve, 1. kötet, 1993)  
R. Oldenburg Verlag München 1993

Mit ér az ember ha közép-kelet-európai? A falak leomlottak, a vasfüggönyt megetté a rozsdá, a „rendszerek” eltűntek, de az országok, társadalmak megmaradtak. „Kelet” és „Nyugat” már nem rendszerminőségeket jelölnek, nem bírnak ideológiai tartalommal, égtájakat jelölnek, a jólét és a szegénység megoszlását, a különböző fokú termelékenységét, modernitást, konfliktuspotenciált. Eltérő következményeket jelölik, amelyekkel a világháború egész nemzedékeknek járt. De mi a helyzet itt „középen”? E térség állandó identitászavarral küzdött és küzd még ma is. Mindig valahol másutt keresett modellt ahhoz, hogy hogyan, milyen irányba fejlődjék. Bécs, Budapest, Prága művelt középosztálya „vigyázó szemét” a múltban és még ma is Londonra, Párizsra veti. Nyugati mintákat másolt, és másol mindenféle meggyőződés nélkül.

Közép-Kelet-Európa története nem más, mint sorozatos felzárkózási kísérletek története, amelyek egymásután kudarcba fulladtak.

A legutóbbi modell, a „bolsevik modell” látványos összeomlása (1989–1991) lehetőséget nyújt arra, hogy felépüljön egy „saját modell”. De ehhez önismeretre van szükség, tisztába kell jönni a múlttal, el kell tüntetni a fehér foltokat. Többek között erre is vállalkoznak az oldenburgi Keletnémet Kultúra és Történelmi Intézetének munkatársai.

Kutatásuk földrajzi tere a Baltikum, Kelet- és Nyugat-Poroszország, Pomérania, Lengyelország, Szilézia, Csehország/Morvaország/Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Oroszország/Szovjetunió és magától értetődően az utódállamok.

Céljuk, hogy feltérképezzék e térség irodalmát, történelmét, néprajzát, művészetét.

A történelmi kutatások területén a hangsúlyt a társadalomtörténetre helyezték, tehát ebből a nézőpontból próbálják megvilágítani a múltat és próbálnak megoldási lehetőségeket találni a jelenre vonatkozólag.